

О. В. Гарагонич

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного, господарського
права та процесу
(Академія адвокатури України)

ПРАВОВІ АСПЕКТИ АНУЛЮВАННЯ ВИКУПЛЕНИХ АКЦІОНЕРНИМ ТОВАРИСТВОМ АКЦІЙ

З-поміж питань правового регулювання діяльності акціонерних товариств (АТ), які останнім часом привертають все більше уваги, виокремлюються питання, пов'язані з емісією, обігом, анулюванням та скасуванням реєстрації акцій. Інтерес до цієї проблеми викликаний насамперед необхідністю вдосконалення корпоративного законодавства, яке за сучасних умов уже не відповідає потребам сьогодення і не здатне ефективно забезпечувати захист прав та законних інтересів акціонерів, у тому числі держави і територіальних громад, що володіють частками у статутних капіталах значної кількості АТ. Чисельні спроби, які протягом останніх років робилися з метою вдосконалення законодавства про АТ, так і не дали очікуваних результатів. Практичне застосування значної кількості правових норм корпоративного законодавства, як і тих, що стосуються анулювання викуплених АТ акцій, сьогодні викликають чимало запитань, на які немає однозначних відповідей.

Окремі аспекти анулювання акцій акціонерними товариствами досліджували О. Вінник, О. Кібенко, В. Яроцький, І. Спасибо-Фатєєва, В. Кравчук, О. Виговський та ін. Проте проблемі анулювання викуплених акціонерним товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу зазвичай належної уваги не приділялось.

Метою цієї статті є дослідження правових аспектів анулювання викуплених акціонерним товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу.

Згідно зі ст. 66 Закону України «Про акціонерні товариства» (Закон про АТ) акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Порядок реалізації цього права визначається у статуті товариства та/або рішенні загальних зборів [1].

АТ, яке викупило в акціонерів акції, не має жодних корпоративних прав і обов'язків, які пов'язані з участю в товаристві. Придбані ним акції розглядаються виключно як майновий актив, яким до того ж воно може володіти

тимчасово, не більше одного року [2, с. 146]. Відповідно до ч. 3 ст. 66 Закону про АТ протягом року з моменту викупу АТ зобов'язане продати викуплені товариством акції або анулювати їх відповідно до рішення загальних зборів, яким було передбачено викуп товариством власних акцій. У разі якщо бажуючих придбати викуплені АТ акції немає, товариство у зазначений строк зобов'язане анулювати такі акції.

На жаль, вітчизняне законодавство про акціонерні товариства недостатньо повно, а в деяких випадках фрагментарно, врегульовує порядок анулювання викуплених АТ акцій. Так, у ст. 17 Закону про АТ тільки зазначається, що акціонерне товариство в порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР), має право анулювати викуплені ним акції та зменшити статутний капітал або підвищити номінальну вартість решти акцій, не змінюючи при цьому розмір статутного капіталу.

Аналіз зазначеної норми дає підстави виокремити два основні способи анулювання викуплених акцій:

- 1) із зменшенням розміру статутного капіталу АТ;
- 2) шляхом підвищення номінальної вартості решти акцій без зменшення розміру статутного капіталу АТ.

Застосування першого способу анулювання викуплених акцій у сучасних умовах є досить проблематичним. Причиною цього є ряд об'єктивних і суб'єктивних чинників. На цей момент в Україні існують десятки тисяч АТ. Така велика кількість АТ є наслідком насамперед приватизаційних процесів, які з 90-х років постійно відбуваються в Україні. Однак відсутність цілісної та послідовної державної політики щодо фондового ринку, високий рівень тінізації економіки, недоліки законодавства у сфері корпоративного управління, відсутність ефективного механізму захисту прав інвесторів призвели до того, що для більшості АТ акції так і не стали інструментом залучення капіталу на відкритому ринку. У результаті більшість АТ, продовжуючи зберігати формальні ознаки учасника фондового ринку, фактично перестали бути такими.

Багато серед існуючих в Україні АТ – товариства з надзвичайно низькою капіталізацією. Відповідно до п. 4 розділу I Порядку збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства розмір статутного капіталу після його збільшення (зменшення) має відповідати вимогам ч. 1 ст. 14 Закону про АТ [3]. Згідно із ст. 14 Закону про АТ мінімальний розмір статутного капіталу АТ становить 1 250 мінімальних заробітних плат виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства. А згідно із ч. 4 ст. 16 Закону про АТ зменшення акціонерним товариством статутного капіталу нижче встановленого законом розміру (з 1 січня 2014 р. – 1 522 500 грн) має наслідком ліквідацію товариства. Тому для багатьох утворених ще в період

приватизації АТ, статутні капітали яких не дотягують до зазначеного розміру, анулювати викуплені ними акції та зменшити статутний капітал практично неможливо. У зв'язку з цим більшості АТ у разі здійснення ними викупу акцій доведеться обирати другий спосіб анулювання акцій – підвищення номінальної вартості решти акцій без зміни розміру статутного капіталу.

Механізм анулювання викуплених АТ акцій та підвищення номінальної вартості решти акцій без зміни розміру статутного капіталу врегульовано підзаконним нормативно-правовим актом – Порядком анулювання викуплених акціонерним товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу, затвердженим відповідним рішенням НКЦПФР від 06 серпня 2013 р. № 1415 [4].

Процедура анулювання викуплених АТ акцій без зміни розміру статутного капіталу передбачає декілька етапів.

Перший етап – прийняття загальними зборами АТ рішень про: анулювання викуплених АТ акцій без зміни розміру статутного капіталу; затвердження результатів діяльності товариства за рік, у якому отримано прибуток, що є джерелом підвищення номінальної вартості решти акцій (якщо вони не були затвержені); визначення частини прибутку та/або додаткового капіталу, що використовується для підвищення номінальної вартості решти акцій; випуск акцій нової номінальної вартості; внесення змін до статуту АТ у частині зміни номінальної вартості та кількості розміщених акцій. Разом із тим АТ може анулювати викуплені акції і відповідно до рішення загальних зборів, яким було передбачено викуп товариством власних акцій з метою їх анулювання.

На цьому етапі слід враховувати, що АТ має право приймати рішення про анулювання раніше викуплених акцій без зміни розміру статутного капіталу та зменшення їх загальної кількості в обсязі, що не перевищує кількості викуплених акцій, наявних на балансі АТ на момент прийняття відповідного рішення. У разі анулювання викуплених акцій забезпечення збереження розміру статутного капіталу АТ здійснюється виключно шляхом підвищення номінальної вартості решти акцій за рахунок використання додаткового капіталу (його частини), прибутку (його частини) або з поєднанням цих джерел. При цьому загальна сума додаткового капіталу (його частини) та/або прибутку (його частини) повинна забезпечувати сумарну номінальну вартість акцій після завершення процедури анулювання викуплених товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу та підвищення номінальної вартості решти акцій.

Анулювання викуплених АТ акцій здійснюється одночасно зі збільшенням номінальної вартості решти акцій, внаслідок чого акція старої номінальної вартості конвертується в одну акцію нової номінальної вартості того самого типу і класу.

Конвертація акцій АТ, що прийняло рішення про анулювання викуплених акцій без зміни розміру статутного капіталу, в акції нової номінальної вартості має відбуватися за показником (коефіцієнтом), який характеризує співвідношення номінальної вартості акції АТ на дату прийняття рішення про анулювання викуплених акцій без зміни розміру статутного капіталу до номінальної вартості акції, що визначена у відповідному рішенні.

Номінальна вартість акції після завершення процедури анулювання викуплених АТ акцій та підвищення номінальної вартості решти акцій повинна мати ціле значення у копійках з урахуванням вимоги щодо мінімальної номінальної вартості акції.

Другий етап — персональне письмове повідомлення всіх акціонерів, а також опублікування в офіційному друкованому виданні НКЦПФР відповідного повідомлення про прийняте загальними зборами акціонерів рішення про анулювання викуплених АТ акцій без зміни розміру статутного капіталу та випуск акцій нової номінальної вартості. Персональні письмові повідомлення про прийняті загальними зборами акціонерів рішення надсилаються акціонерам (згідно з переліком акціонерів, що мали право на участь у загальних зборах, на яких прийнято відповідні рішення) не пізніше десяти робочих днів після прийняття таких рішень.

Цей етап не є обов'язковим для АТ, повноваження загальних зборів акціонерів у яких здійснюються одноосібно єдиним акціонером товариства або іншою особою відповідно до законодавства. Така ситуація, наприклад, може виникнути в разі викупу АТ акцій в усіх акціонерів, крім одного.

Третій етап — державна реєстрація змін до статуту АТ, пов'язаних зі зміною номінальної вартості та кількості розміщених акцій, в органах державної реєстрації. Існування цього етапу зумовлене тим, що п. 5 ч. 2 ст. 13 Закону про АТ передбачена обов'язкова наявність у статуті відомостей про розмір статутного капіталу, номінальну вартість і загальну кількість акцій, кількість кожного типу розміщених товариством акцій, у тому числі кількість кожного класу привілейованих акцій. Через це анулювання раніше викуплених акцій в обов'язковому порядку передбачає внесення змін до статуту АТ, пов'язаних із зміною загальної кількості акцій та їх номінальної вартості.

Четвертий етап — подання до НКЦПФР (центрального апарату або відповідного територіального органу) документів для реєстрації випуску акцій нової номінальної вартості. До пакета документів, що подаються для реєстрації, входять:

- 1) заява про реєстрацію випуску акцій;
- 2) рішення загальних зборів акціонерів (єдиного акціонера товариства);
- 3) нотаріально засвідчена копія зареєстрованого державним реєстратором статуту товариства та змін до нього у вигляді окремого додатка або статуту в новій редакції з урахуванням змін, унесених у зв'язку зі зміною номінальної вартості та кількості акцій;

4) баланс та звіт про фінансові результати за звітний період, що передував кварталу, в якому подаються документи для реєстрації випуску акцій, засвідчені підписами й печатками емітента та аудитора (аудиторської фірми), та висновок аудитора (аудиторської фірми) за звітний період, що передував кварталу, в якому подаються документи для реєстрації випуску акцій;

5) баланс та звіт про фінансові результати за рік, за результатами якого прибуток (його частина) використовується для підвищення номінальної вартості акцій товариства, засвідчені підписами й печатками емітента та аудитора (аудиторської фірми), або копії зазначених форм звітності, засвідчені у нотаріальному порядку, та висновок аудитора (аудиторської фірми) за рік (роки), за результатами якого (яких) прибуток (його частина) використовується для підвищення номінальної вартості акцій товариства, або копія такого висновку, засвідчена у нотаріальному порядку. У разі якщо для підвищення номінальної вартості акцій товариства використовується прибуток (його частина) більше ніж за один рік, зазначені форми звітності подаються за кожен з відповідних років;

6) засвідчена підписом керівника та печаткою товариства копія опублікованого в офіційному друкованому виданні НКЦПФР повідомлення про прийняті загальними зборами акціонерів товариства рішення;

7) засвідчена підписом керівника і печаткою товариства довідка, яка свідчить про персональне повідомлення всіх акціонерів про прийняте загальними зборами акціонерів рішення;

8) оригінал свідоцтва про реєстрацію попереднього випуску акцій;

9) довідка про укладення з Центральним депозитарієм цінних паперів договору про обслуговування випусків цінних паперів і оформлення глобального сертифіката, засвідчена підписом керівника та печаткою Центрального депозитарію цінних паперів;

10) засвідчена підписом керівника та печаткою товариства довідка, яка свідчить про персональне повідомлення всіх акціонерів про проведення загальних зборів, на яких прийняті рішення, пов'язані з анулюванням викуплених акцій.

Зазначені документи повинні бути подані до НКЦПФР не пізніше 15 календарних днів з дня державної реєстрації змін до статуту, пов'язаних зі зміною номінальної вартості та кількості розміщених акцій.

П'ятий етап — реєстрація випуску акцій нової номінальної вартості та видача товариству свідоцтва про реєстрацію випуску акцій. Реєстрація випуску акцій нової номінальної вартості здійснюється НКЦПФР, її центральним апаратом або територіальними органами відповідно до делегованих повноважень протягом 25 робочих днів після отримання заяви про реєстрацію випуску акцій та необхідних документів. Реєстрація випуску акцій нової номінальної вартості є підставою для внесення відповідної інформації

до Державного реєстру випусків цінних паперів. Після реєстрації випуску акцій товариству видається свідоцтво про реєстрацію випуску акцій, яке є підставою для присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера, переоформлення та депонування в Центральному депозитарії цінних паперів глобального сертифіката. Раніше видані свідоцтва про реєстрацію випуску акцій анулюються.

Шостий етап — присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера (кодифікація акцій). Міжнародний ідентифікаційний номер акцій (код цінних паперів або ISIN) — номер (код), який дозволяє однозначно ідентифікувати цінний папір або інший фінансовий інструмент та присвоєння якого передбачено законами України. Здійснення нумерації (кодифікації) акцій відповідно до міжнародних норм, ведення реєстру кодів цінних паперів (міжнародних ідентифікаційних номерів цінних паперів) згідно із п. 4 ч. 8 ст. 9 Закону України «Про депозитарну систему України» належить до виключної компетенції Центрального депозитарію [5]. Порядок присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера регулюється Правилами Центрального депозитарію цінних паперів [6] та Інструкцією про порядок ведення бази даних реєстру кодів цінних паперів та інших фінансових інструментів, що затверджуються Центральним депозитарієм. Кодифікація відбувається в технологічно обґрунтовані строки, але не довше ніж протягом двох робочих днів з дня отримання Центральним депозитарієм необхідної інформації та оплати послуг Центрального депозитарію за кодифікацію. На підтвердження здійснення кодифікації заявникові надається виписка з Реєстру кодів.

Сьомий етап — переоформлення і депонування глобального сертифіката випуску акцій у Центральному депозитарії цінних паперів. Порядок дій АТ на цьому етапі регулюється нормами Положення про глобальний сертифікат та тимчасовий глобальний сертифікат, затвердженого рішенням НКЦПФР від 30 липня 2013 р. № 1332 [7]. При анулюванні викупленої частини випуску цінних паперів та переоформленні глобального сертифіката на нову кількість цінних паперів випуску Центральний депозитарій відповідно до Правил та інших внутрішніх документів Центрального депозитарію вилучає раніше депонований глобальний сертифікат цього випуску цінних паперів із сховища, здійснює його погашення та передає до архіву Центрального депозитарію.

Восьмий етап — здійснення операцій у депозитарній системі щодо зміни номінальної вартості акцій. Порядок здійснення Центральним депозитарієм таких операцій визначається нормами Регламенту провадження депозитарної діяльності Центрального депозитарію цінних паперів, затвердженого рішенням правління ПАТ «Національний депозитарій України» від 13 листопада 2013 р. № 1/12 [8].

Певні труднощі з реалізацією в Україні наведеного механізму анулювання викуплених АТ акцій та підвищення номінальної вартості решти акцій

без зміни розміру статутного капіталу можуть бути пов'язані з незавершеністю реформи депозитарної системи. Так, до основних проблем реформування депозитарної системи, які блокують застосування зазначеного механізму, можуть бути віднесені:

– невиконання багатьма АТ вимог Закону України «Про депозитарну систему України» щодо забезпечення існування акцій у бездокументарній формі та укладення договору про обслуговування емісії цінних паперів;

– неможливість здійснення після 12 жовтня 2013 р. операцій з акціями АТ, глобальні сертифікати яких було депоновано в іншому депозитарії та які не уклали з Центральним депозитарієм України договору про обслуговування емісії цінних паперів;

– блокування з 12 квітня 2014 р. акцій бездокументарної форми існування на рахунках у цінних паперах власників у зберігачів та на рахунках таких зберігачів, відкритих у депозитаріях, крім Національного депозитарію України, та на рахунках депозитаріїв, відкритих у Національному депозитарії України, до моменту передання глобальних сертифікатів цих випусків на зберігання до Національного депозитарію України.

Таким чином, попри позитивні новації (щодо мінімізації операційних ризиків впровадження єдиної моделі депозитарного обліку, посилення захисту прав власності на акції, спрощення порядку розрахунків за угодами з акціями тощо) депозитарна реформа створила і ряд бар'єрів для практичної реалізації механізму анулювання викуплених АТ акцій та підвищення номінальної вартості решти акцій без зміни розміру статутного капіталу. Невирішеність зазначених питань стимулюватиме подальші дослідження у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2008. — № 50–51. — Ст. 384.
2. *Кравчук В. М.* Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : моногр. / В. М. Кравчук. — Л., 2009. — 464 с.
3. Порядок збільшення (зменшення) статутного капіталу публічного або приватного акціонерного товариства, затверджений рішенням НКЦПФР від 14 травня 2013 р. № 822 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 43. — Ст. 1552.
4. Порядок анулювання викуплених акціонерним товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу, затверджений рішенням НКЦПФР від 06 серпня 2013 р. № 1415 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 74. — Ст. 2749.
5. Про депозитарну систему України : Закон України від 06 липня 2012 р. № 5178-VI // Офіційний вісник України. — 2012. — № 76. — Ст. 3066.
6. Правила Центрального депозитарію цінних паперів, затверджені рішенням наглядової ради ПАТ «Національний депозитарій України» від 04 вересня 2013 р. № 4 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://csd.ua/images/stories/pdf/rules_csd.pdf.
7. Положення про глобальний сертифікат та тимчасовий глобальний сертифікат, затверджене рішенням НКЦПФР від 30 липня 2013 р. № 1332 // Офіційний вісник України. — 2013. — № 71. — Ст. 2630.

8. Регламент провадження депозитарної діяльності Центрального депозитарію цінних паперів, затверджений рішенням правління ПАТ «Національний депозитарій України» від 13 листопада 2013 р. № 1/12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://csd.ua/images/stories/pdf/Reglament_CD_20131205.pdf.

Гарагонич О. В. Правові аспекти анулювання викуплених акціонерним товариством акцій

Анотація. У статті досліджуються проблеми, пов'язані з анулюванням викуплених акціонерним товариством акцій без зміни розміру статутного капіталу. Основну увагу приділено аналізу процедури анулювання викуплених товариством акцій та правових проблем, пов'язаних з її реалізацією.

Ключові слова: акціонерне товариство, акції, викуп акцій, анулювання акцій, порядок анулювання викуплених акціонерним товариством акцій.

Гарагонич А. В. Правовые аспекты аннулирования выкупленных акционерным обществом акций

Аннотация. В статье исследуются проблемы, связанные с аннулированием выкупленных акционерным обществом акций без изменения размера уставного капитала. Основное внимание обращено на анализ процедуры аннулирования выкупленных обществом акций и правовых проблем, связанных с ее реализацией.

Ключевые слова: акционерное общество, акции, выкуп акций, аннулирование акций, порядок аннулирования выкупленных акционерным обществом акций.

Harahonych O. V. Legal Aspects for Annulment of Shares Repurchased By Stock Company

Summary. The article provides investigation of problems connected with annulment of shares repurchased by a stock company without change of authorized capital. Basic attention is paid to analysis of procedure of annulment of shares repurchased by a company and legal problems connected with its realization.

Key words: stock company, shares, repurchasing of shares, annulment of shares, order of annulment of shares repurchased by a stock company.